

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ.
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

УДК 343.85:343.541-053

Багаденко Ірина Петрівна,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
начальник відділу ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0002-3350-4411

**ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВЛЕННЯ ПРАЦІВНИКАМИ ПОЛІЦІЇ
НАЙПОШИРЕНІШИХ ПРОТИПРАВНИХ ДІЯНЬ,
ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА СТАТОВУ СВОБОДУ ТА СТАТОВУ
НЕДОТОРКАННІСТЬ ДІТЕЙ**

За останні роки в Україні спостерігався різкий спалах резонансних кримінальних правопорушень щодо дітей, зокрема тих, які посягають на статеву свободу та недоторканність останніх. На основі цього було вжито ряд заходів законодавчого та організаційно-правового характеру, посилено кримінальну відповідальність за вчинення протиправних діянь у сфері статевої свободи та статевої недоторканності, створено національні "гарячі" лінії, центри, притулки для допомоги жертвам насильства тощо. Водночас унаслідок проведених реформ МВС України підрозділи ювенальної превенції позбавлені певних повноважень у своїй діяльності. Таким чином, питання виявлення зазначеними працівниками поліції протиправних діянь, що посягають на статеву свободу та статеву недоторканність дітей, має певні проблеми та особливості.

Ключові слова: виявлення кримінальних правопорушень, статеві свобода та статеві недоторканність дітей, підрозділи ювенальної превенції.

Насильницька злочинність у будь-якому прояві завдає непоправної шкоди не лише фізичному, а й психічному здоров'ю дитини. Нездатність через вікові особливості своєчасно усвідомити загрозу, знайти правильний шлях для її уникнення, неспроможність протидіяти злочинцеві тощо сприяє формуванню спотвореного уявлення у дитини про стосунки, свою роль у суспільстві і взагалі про суспільство, що робить дитину найуразливішим об'єктом зазначених вище злочинних посягань і, відповідно, створює пріоритетний напрямок діяльності у сфері запобігання та протидії насильницьким кримінальним правопорушенням сексуального характеру. Дослідженням цих питань займалися такі вчені, як: Ю.М. Антонян, В.В. Голіна, Б.М. Головкін, О.М. Джужа, А.О. Джужа, А.І. Долгова, О.О. Дудоров, О.Г. Кальман, О.О. Кваша, В.М. Кудрявцев та ін. Водночас наразі актуальними є питання повноважень підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України як головного виконавця заходів щодо запобігання і припинення стосовно дитини будь-яких протиправних діянь.

© Bahadenko Iryna, 2020

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2020.3\(49\).18](https://doi.org/10.36486/np.2020.3(49).18)

Issue 3(49) 2020

<http://naukaipravoohorona.com/>

Meta статті – відобразити особливості діяльності підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України у сфері виявлення протиправних діянь, що посягають на статеву свободу та статеву недоторканність дітей, а також надати пропозиції щодо удосконалення окремих нормативно-правових актів.

Так, підрозділи ювенальної превенції Національної поліції України (далі – підрозділи ювенальної превенції) здійснюють захист прав і свобод дітей, гарантованих Конституцією України, та протидіють злочинності в усіх її проявах стосовно дітей відповідно до ст. 2 Закону України від 02.07.2015 № 580-VIII “Про Національну поліцію”, а також п. 2 р. 2 Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, затвердженої наказом МВС України від 19.12.2017 № 1044.

Згідно із ч. 1 ст. 5 Закон України від 24.01.1995 № 20/95-ВР “Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей”, підрозділи ювенальної превенції як уповноважені підрозділи органів Національної поліції, діючи за напрямом запобігання протиправним діянням сексуального характеру стосовно дітей, повноважні виявляти дорослих осіб, які втягують дітей у злочинну діяльність, проституцію, пияцтво, наркоманію; виявляти осіб, які займаються виготовленням та розповсюдженням порнографічної продукції, видань, що пропагують насильство, жорстокість, сексуальну розпусту; розшукувати дітей, що зникли, дітей, які залишили сім’ї; виявляти батьків або осіб, що їх замінюють, які ухиляються від виконання передбачених законодавством обов’язків щодо створення належних умов для життя, навчання та виховання дітей, тощо.

Зважаючи на те, що шкода, яка завдається дитині шляхом вчинення посягання на статеву свободу та статеву недоторканність, здебільшого не візуалізується під час первинних бесід, виникає необхідність у комплексному підході до процесу виявлення зазначених фактів та причетних до цього осіб.

Тому доцільно враховувати результати психологічних досліджень неповнолітніх жертв сексуальних посягань [4, с. 25–26]. Так, найхарактернішими, так би мовити, попереджувальними сигналами у поведінці дітей-жертв є:

поява “замкненості у собі” або, навпаки, надмірної “розв’язності” у спілкуванні з оточуючими (шкільне середовище, родина, сусіди);

погіршення показників успішності у школі або взагалі невідвідування навчального закладу без поважних причин;

залишення домівки (періодичного чи систематичного характеру);

схильність до суїциду;

надання переваги репостам сексуального характеру в соціальних мережах, а також пошуку інформації сексуального характеру в пошукових системах Інтернету тощо.

Крім цього, за результатами аналізу судової практики розбещень неповнолітніх (січень 2017 – березень 2019) переважну більшість кривдників становили близькі знайомі родини та /або члени родини (батько, вітчим, дядько та дідусь, ін.), посягання з боку яких мало систематичний характер із застосуванням в непоодиноких випадках погроз жертві фізичною розправою (або погрозою фізичної

розправи з її рідними, наприклад, матір'ю) з метою недопущення розповсюдження інформації про те, що відбувалось. У жодного із кривдників не встановлено хворобу “педофілія”. Більшість обвинувачених було звільнено від відбування покарання з випробуванням (на підставі ст. 75 Кримінального кодексу України), тобто кривдника дитини не було ізольовано, і він відбував покарання у суспільстві, продовжуючи перебувати серед дітей [5, с. 7].

Шляхом моніторингу засобів масової інформації стосовно посягань сексуального характеру відносно дитини з боку членів сім'ї (2020 рік) встановлені такі факти:

в Миколаївській області за відсутності матері співмешканець останньої зґвалтував її малолітню доньку [6];

в Одеській області вітчим зґвалтував свою неповнолітню падчерку [7];

на Прикарпатті малолітню дівчинку розбещували рідні брати [8];

у Києві чоловік систематично гвалтував свого малолітнього похресника [9];

на Сумщині заарештували чоловіка, який намагався зґвалтувати сусідську малолітню дівчинку за відсутності її батьків [10] та ін.

Зважаючи на зазначене, з метою перевірки інформації щодо можливих фактів сексуальних посягань стосовно дітей працівникам ювенальної превенції необхідно відвідувати потенційних жертв як за місцем проживання, так і за місцем навчання останніх. При відвідуванні місця проживання доцільною буде взаємодія із дільничним офіцером поліції, який може мати додаткову інформацію стосовно членів родини, а також їхніх сусідів.

При відвідуванні місця навчання дитини слід особливу увагу приділяти інформації, наданій шкільним психологом, який завжди помічає різкі зміни в поведінці учнів і якому завдяки спеціальним знанням під силу розпізнати можливі причини поведінки, відхиленої від усталеної норми.

У процесі зазначених відвідувань додатково можна отримати інформацію стосовно кола друзів скривдженої дитини. Водночас, зважаючи на відсутність юридичної можливості проводити бесіди з іншими дітьми без присутності та згоди батьків або осіб, які їх замінюють, а також той факт, що скривджена дитина могла замкнутись у собі і не розповідати нічого своїм друзям, помічником у такій ситуації є соціальні мережі, де підлітки активніше заводять нові знайомства (уникаючи візуальних контактів) й більш відверто спілкуються на так звані “заборонені теми”.

Це стосується ініціативного виявлення протиправних діянь, що посягають на статеву свободу та статеву недоторканність дітей, до початку досудового розслідування.

Якщо вести мову про діяльність працівників підрозділів ювенальної превенції за зазначеним напрямом на стадії досудового розслідування, повноваження останніх обмежуються змістом доручень слідчого. Так, відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 40, п. 3 ч. 2 ст. 40-1 Кримінального процесуального кодексу України, слідчий органу досудового розслідування / дізнавач доручає проведення слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам. При цьому, підрозділи

ювенальної превенції перебувають поза структурою оперативних підрозділів, а саме у складі Департаменту превентивної діяльності. Водночас відповідно до п. 1 р. IX Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затвердженої наказом МВС України від 07.07.2017 № 575 (далі – Інструкції з організації взаємодії), до складу слідчо-оперативної групи, яка виїздить на місце вчинення кримінального правопорушення проти життя, здоров'я, статевої свободи та статевої недоторканості особи, крім слідчого, працівника оперативного підрозділу, інспектора-криміналіста (техніка-криміналіста), кінолога зі службовим собакою, за необхідності включаються працівник підрозділу оперативно-технічних заходів, психолог й інші працівники поліції відповідної кваліфікації (під якими можемо розуміти працівників підрозділу ювенальної превенції).

При цьому, діючи за аналогією норми, наведеної у п. 2 р.V Інструкції з організації взаємодії, працівники підрозділу ювенальної превенції, включені до складу слідчо-оперативної групи, можуть ініціювати слідчому обґрунтовані пропозиції щодо необхідності проведення конкретних слідчих (розшукових) дій та надання відповідних доручень.

Таким чином, з метою виявлення протиправних діянь, що посягають на статево свободу та статево недоторканність дітей, а також причетних до цього осіб, на підставі зазначених вище нормативно-правових актів, взаємодіючи з іншими підрозділами поліції та окремими спеціалістами, працівники ювенальної превенції повноважні проводити такі заходи:

проводити бесіду / допит з неповнолітніми жертвами зазначених кримінальних правопорушень або замахів (у спеціально облаштованому приміщенні – “зеленій кімнаті”, за участю психолога);

забезпечити в разі необхідності медичний огляд та надання допомоги;

здійснювати пошук можливих свідків чи очевидців;

проводити бесіду / допит встановлених свідків чи очевидців;

проводити бесіди / допити з батьками або особами, які їх замінюють, та іншими членами родини;

здійснювати пошук можливих доказів та будь-якої інформації, що може бути корисною у справі (за участю та / або за допомогою дільничних офіцерів поліції, патрульних поліцейських, працівників оперативних підрозділів).

Для цього необхідно відвідувати місця проживання, навчання / роботи, дозвілля неповнолітніх жертв.

При встановленні особи, причетної до вчинення кримінального правопорушення (замаху) у зазначеній сфері, працівники підрозділів ювенальної превенції за участю та / або за допомогою дільничних офіцерів поліції, патрульних поліцейських, працівників оперативних підрозділів повноважні (на підставі доручення слідчого / дізнавача) перевірити, чи притягувалась ця особа раніше до кримінальної

або адміністративної відповідальності, як характеризується за місцем проживання / роботи, чи перебуває на обліках у правоохоронних органах та медичних установах тощо. Крім цього, за наявності відповідного доручення працівники підрозділів ювенальної превенції повноважні проводити опитування / допит такої особи та інші необхідні заходи.

Таким чином, ефективність діяльності підрозділів ювенальної превенції у сфері виявлення протиправних діянь, що посягають на статеву свободу та статеву недоторканність дітей, залежить від організації взаємодії з органами досудового розслідування, а також іншими органами та підрозділами Національної поліції України. При цьому, враховуючи те, що в нормативних документах прямо не зазначено про роль працівників підрозділів ювенальної превенції у складі слідчо-оперативної групи, а також у проведенні окремих дій, доцільно, на нашу думку, внести такі зміни:

розширити склад слідчо-оперативної групи, передбаченої у п. 11 р. II, п. 1 р. IX Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, за рахунок включення працівника підрозділу ювенальної превенції за необхідності (у випадку, якщо потерпілим (або свідком тощо) буде неповнолітня чи малолітня особа);

розширити коло виконавців доручень слідчого / дізнавача на проведення слідчих (розшукових) дій за рахунок включення підрозділів превентивної діяльності (ч. 2 п. 3 ст. 40, п. 3 ч. 2 ст. 40-1 Кримінального процесуального кодексу України).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. В Києве мужчину, который регулярно насиловал 10-летнюю падчерицу, приговорили к 14 годам тюрьмы. URL: <https://112.ua/kyev/v-kyeve-muzhchinu-kotoryy-regulyarno-nasiloval-10-letnyuyu-padchericu-prigovorili-k-14-godam-tyurmy-445015.html> (дата звернення: 03.09.2020).

2. Вбивство 11-річної Дарини Лук'яненко: суд завершив дослідження письмових доказів. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3056193-vbivstvo-11ricnoi-darini-lukanenko-sud-zaversiv-doslidzenna-pismovih-dokaziv.html> (дата звернення: 04.09.2020).

3. Львів'янина звинуватили в розбещенні і зґвалтуванні кількох неповнолітніх дівчат. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-54285025> (дата звернення: 03.09.2020).

4. Навчіть дитину захищатися: метод. посіб. / автори-упоряд. Цюман Т.П., Нагула О.Л. За заг. ред. Цюман Т.П. К.: УФ “Благополуччя дітей”, 2015. 60 с.

5. Сексуальне насильство щодо дитини: координація дій : Інформація для спеціалістів / автори-упорядники: Т. Бугаєць, О. Ковальова, Н. Пашко. ВГЦ “Волонтер”, Представництво Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні, 2020. 32 с.

6. Под Николаевом мужчину задержали за изнасилование 13-летней падчерицы. URL: <https://socportal.info/ru/news/pod-nikolaevom-muzhchinu-zaderzhali-za-iznasilovanie-13-letnei-padcheritcy/> (дата звернення: 03.09.2020).

7. В Одесской области отчим изнасиловал 14-летнюю падчерицу. URL: <https://socportal.info/ru/news/v-odesskoi-oblasti-otchim-iznasiloval-14-letniuiu-padcheritcu/> (дата звернення: 04.09.2020).

8. 6-річну дівчинку з Косівщини розбещували рідні брати – її передадуть в прийомну родину. URL: https://kriminal.tv/news/6_richnu_divchinku_z_kosivschini_rozbeschuvali_ridni_brati_jiji_peredadut_v_prijomnu_rodinu_video.html (дата звернення: 03.09.2020).

9. В Києве мужчина насилував свого 13-летнего крестника – видео продавал в сети. URL: <https://www.unian.net/incidents/v-kieve-muzhchina-nasiloval-svoego-13-letnego-krestnika-video-prodaval-v-seti-foto-novosti-kieva-11009858.html> (дата звернення: 05.09.2020).

10. На Сумщині заарештували чоловіка, який намагався зґвалтувати 12-річну дівчинку. URL: https://www.unian.ua/incidents/novini-sumshchiny-na-sumshchiny-zareshtuvati-cholovika-yakiy-namagavsya-zgvaltuvati-12-richnu-divchinku-ta-vbiti-jiji-7-misyachnu-sestru-novini-ukrajina-11116163.html?utm_source=unian&utm_medium=related_news&utm_campaign=related_news_in_post (дата звернення: 03.09.2020).

REFERENCES

1. V Kieve muzhchinu, kotoryj reguljarno nasiloval 10-letnyuyu padchericzu, prigovorili k 14 godam tyurmy. In Kiev, a man who regularly raped a 10-year-old stepdaughter was sentenced to 14 years in prison. URL: <https://112.ua/kyev/v-kieve-muzhchinu-kotoryj-reguljarno-nasiloval-10-letnyuyu-padchericu-prigovorili-k-14-godam-tyurmy-445015.html> (Date of Application: 03.09.2020) [in Russian].

2. Vbivstvo 11-richnoyi Darini Lukyanenko: sud zavershiv doslidzhennya pismovikh dokaziv. Murder of 11-year-old Daryna Lukyanenko: the court has completed the examination of written evidence. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3056193-vbivstvo-11ricnoi-darini-lukanenko-sud-zaversiv-doslidzenna-pismovih-dokaziv.html> (Date of Application: 04.09.2020) [in Ukrainian].

3. Lvivyanina zvinuvatili v rozbeshhenni i zgvaltuvanni kilkokh nepovnlitnikh divchat. A Lviv resident has been accused of molesting and raping several underage girls. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-54285025> (Date of Application: 03.09.2020) [in Ukrainian].

4. Navchit ditinu zakhishhatsiya. “Teach Your Child to Defend Himself”: manual / authors Tsyuman T.P., Nagula O.L.; for the general ed. Tsyuman T.P. K.: UV “Child Welfare”, 2015. 60 p. [in Ukrainian].

5. Seksualne nasilstvo shhodo ditini: koordinacziya dij: Informacziya dlya speczialistiv “Sexual Violence against Children: Coordination of Actions: Information for Specialists” / compilers: T. Bugaets, O. Kovaleva, N. Pashko. VGC “Volunteer”, United Nations Children’s Fund (UNICEF) in Ukraine, 2020. 32 p. [in Ukrainian].

6. Pod Nikolaevom muzhchinu zaderzhali za iznasilovanie 13-letnej padchericy. A 6-year-old girl from Kosiv region was abused by her brothers – she will be transferred to a foster family. URL: <https://socportal.info/ru/news/pod-nikolaevom-muzhchinu-zaderzhali-za-iznasilovanie-13-letnej-padchericy/> (Date of Application: 03.09.2020) [in Russian].

7. V Odesskoj oblasti otchim iznasiloval 14-letnyuyu padchericzu. URL: <https://socportal.info/ru/news/v-odesskoj-oblasti-otchim-iznasiloval-14-letniuyu-padchericzu/> (Date of Application : 04.09.2020) [in Russian].

8. 6-richnu divchinku z Kosivshhini rozbeshhuvali ridni brati – yi yi peredatut v prijomnu rodinu. In the Odessa region, a stepfather raped a 14-year-old stepdaughter. URL: <https://kriminal.tv/news/6-richnu-divchinku-z-kosivshhini-rozbeshhuvali-ridni-brati-jiji-peredatut-v-prijomnu-rodinu-video.html> (Date of Application: 03.09.2020) [in Russian].

9. V Kieve muzhchina nasiloval svoego 13-letnego krestnika – video prodaval v seti. In Kiev, a man raped his 13-year-old godson – he sold the video online. URL: <https://www.unian.net/incidents/v-kieve-muzhchina-nasiloval-svoego-13-letnego-krestnika-video-prodaval-v-seti-foto-novosti-kieva-11009858.html> (Date of Application: 05.09.2020) [in Russian].

10. Na Sumshhini zareshtuvati cholovika, yakij namagavsya zgvaltuvati 12-richnu divchinku. A man who tried to rape a 12-year-old girl was arrested in Sumy Region. URL: https://www.unian.ua/incidents/novini-sumshchiny-na-sumshchiny-zareshtuvati-cholovika-yakiy-namagavsya-zgvaltuvati-12-richnu-divchinku-ta-vbiti-jiji-7-misyachnu-sestru-novini-ukrajina-11116163.html?utm_source=unian&utm_medium=related_news&utm_campaign=related_news_in_post (Date of Application: 03.09.2020) [in Russian].

Bahadenko Iryna,
Cand. Sci. (Law), senior researcher,
Head of the Research Department
of the State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-3350-4411

FEATURES OF IDENTIFICATION BY POLICE OF THE MOST COMMON ILLEGAL ACTIONS INFRINGING ON THE SEXUAL FREEDOM AND SEXUAL INTEGRITY OF CHILDREN

In recent years, there has been a sharp outbreak in Ukraine of high-profile criminal offenses against children, in particular those that encroach on the sexual freedom and sexual integrity. An example is the long case of the systematic rape of a 10-year-old girl by her stepfather, which took place in Kyiv in 2016 (sentenced in 2018 to 14 years in prison), the so-called case of Daryna Lukyanenko, an 11-year-old girl who was sexually murdered by a neighbor in June 2019, and caused widespread publicity and protests in Ukrainian society (the perpetrator faces life imprisonment, court proceedings continue), long a case concerning multiple episodes of abuse and rape of underage girls by the head of a children's camp in Lviv (the suspect faces up to 15 years in prison, the investigation is ongoing) and others. This, in turn, provoked a corresponding reaction of the state of legislative and organizational nature. In particular:

the Law of Ukraine “On Preventing and Combating Domestic Abuse – (2017) was adopted;

criminalized domestic violence (supplemented by the Criminal Code of Ukraine by Article 126-1), a type of which is sexual violence (2017);

strengthened criminal liability for committing illegal acts in the field of sexual freedom and sexual integrity (a number of changes were made to Section IV of the current Criminal Code) (2017–2020);

National hotlines have been set up to help victims of violence (including minors) and domestic abuse, as well as victims of trafficking and gender discrimination, and victims of bullying (2017–2020);

centers of social and psychological assistance, shelters for victims of violence were opened (2018–2020);

a cyberpolice unit has been set up within the National Police of Ukraine to prevent and combat criminal offenses involving the use of computers, systems and computer networks and telecommunication networks (as you know, there are many attempts to sexually assault children via the Internet, which the latter use almost without restrictions)) (2015);

the development of targeted programs to prevent and combat domestic and gender-based violence continues;

a number of scientific studies are conducted in the field of preventing and combating violent criminal offenses, including on a sexual basis, etc.

Taking measures to prevent and stop any illegal acts against a child is the responsibility of the juvenile prevention units of the National Police of Ukraine. At the same time, as a result of the reforms of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, these units have been deprived of certain powers in their activities, in particular, independence in carrying out certain measures aimed at identifying criminal offenses against children. Thus, the issue of detection by these police officers of illegal acts that infringe on the sexual freedom and sexual integrity of children has certain problems and features.

Keywords: identification of criminal offenses, sexual freedom and sexual integrity of children, juvenile prevention units.

Отримано 09.10.2020